

BENDEFY ISTVÁN

Benda Jakab szombathelyi földmérő mérnök (1811–1854)

Benda Jakab életrajza

Benda Jakab (Jacobus Benda) ükapám a napóleoni francia megszállás végén, 1811. augusztus 21-én született Sopronban.¹ Édesapja, Benda Vencel kőműveslegény jó tíz évvel korábban érkezett ide, feltehetően azért, mert apja, Tomas Benda ismert más, ugyancsak a városba beköltözött kőműveseket.² A család Morvaországból származott, de lehet, hogy mire Vencel megszületett, Tomas már közelebb, Bécsújhelyen vagy Kismartonban telepedett le. Vencel eddigre már jól beilleszkedett és komoly megbecsülést vívott ki magának munkaadója, Handler Jakab építőmester csapatában. Megismerkedett az ugyancsak Morvaországból származó Schosser családdal és 1810-ben – 34 évesen – feleségül kérte a 24 éves Schosser Annát. A Szent György templomban volt az esküvőjük, Handler mester a vőlegény tanújaként is szerepelt. Elsőszülöttjüket az irántuk nagyon jó indulattal viseltető mester tiszteletére Frauenhoffer káplán Jakab névre keresztelte a soproni Szent György plébánián. Keresztszülőknek a mestert, Handler Jakabot és feleségét, Neumayer Erzsébetet kérték föl. Jakabnak még két testvére született: Elisabet Aloysia (1813. 06. 17.) és József (1815. 08. 18.). A leánynál ugyancsak a Handler házaspár volt a keresztszülő, míg a második fiú esetében a mester gyermekei, Handler József és Erzsébet vállalták ezt a tisztséget.

A családapa, Vencel, a keresetéből meg tudott annyit takarítani, hogy 1818-ban a város szélén vett egy házhelyet, amelyre egy szerény, két szobából és konyhából álló házacska is föl tudott építeni. Családjuk a ház építésekor is él-

vezte Handler mester támogatását, az ő rajza és aláírása is szerepel a tanácshoz beadott kérelemen. Az új otthont Vencel mindössze két évig élvezhette, már a beköltözéskor beteg lehetett, 1820. május 18-án tuberkulózis végzett vele.

A gyermekek közül Elisabet élete nagyon szerencsétlenül alakult. Húsz évvel apja halála után, 1840. május 10-én – huszonhét évesen – Sopronban feleségül ment egy Zöberer Ignác nevű cserepes (tetőfedő) legényhez, aki két hónapra rá, június 30-án, gyermekük születése napján lezuhant egy magas munkahelyről és szörnyethalt (*Ex tuto lapsus, illice mortuus*). A gyermek csak nyolc napot élt. Elisabet sorsáról semmi többet nem tudunk.

Sajnos a másik gyermek, József sem érte meg a felnőtt kort, 18 éves korában (1833. 01. 10.) meghalt Sopronban.

A kis Jakab 9 éves volt, amikor elvesztette édesapját. Özvegyen maradt édesanyja gondoskodása és bizonyára keresztapja támogatása révén az elemi ismeretek megszerzése után a fiút 1825-ben, 14 éves korában beírták a Szent Benedek rend soproni főgimnáziumába.³ Abban az időben a gimnáziumi oktatás mindössze hat évig tartott, vallástant tanítottak mind a hat esztendőben, mellette négy évig a magyar nyelvtant, majd két évig annak felsőfokú használatát. Volt, ahol ez utóbbit szónoklat-tannak nevezték. Különös, hogy számтан/mértan nem szerepelt az oktatott tárgyak között. Az iskolai értesítők a hat osztály eredményeit fordított sorrendben közlik, a Humanitatis II-től haladnak a Grammaticae I. évfolyamig. Az értesítők szerint az igyekvő fiú 1826-ban kitűnő eredménnyel végezte el az első – „Grammaticae

1 *A Bendefy család története.* Kézirat a szerző tulajdonában, benne a születési, a házassági és a halálozási anyakönyvek adataival, ezeket külön és egyesével itt nem adom meg. A családtörténet egyes részeire l. BENDEFY ISTVÁN: Dr. Bendefy László (1904–1977) mérnök és geológus emlékezete. *Catastrum*, 8. (2021) 2:31–56.

2 BENDEFY ISTVÁN: Családtörténet a XIX. század elejéről. Kőművesek Sopronban. *Élet és Tudomány*, 77. (2022) 6:172–174.

3 A Szent Benedek-rendi katolikus főgimnázium iskolai értesítői elérhetők az Arcanum Digitális Tudománytárban (adt.arcanum.hu).

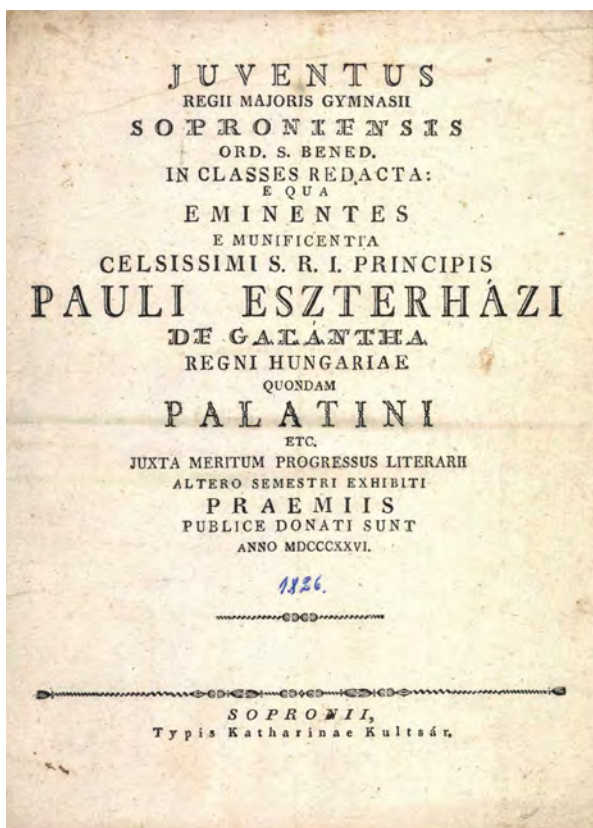
GRAMMATICAE ANNO I.					
EMINENTES.		E	E	E	E
		Doctr.	Ling.	Doctr.	Ling.
		Relig.	Hung.	Relig.	Hung.
Benda Jacobus.	Em.	e. 3.	Hild Augustus.	Em.	e. 20.
Meschebek Alexander.	Em.	e. 2.	Farkas Ladislaus.	Em.	e. 23.
Sisifolud Ludovicus.	Em.	e. 5.	Vlászit Joannes.	Em.	e. 28.
Falk Carolus.	Em.	e. 7.	Füzy Ludovicus.	Em.	e. 24.
5. Habermann Antonius.	Em.	e. 4.	Mihálikovits Joannes.	Em.	e. 33.
Flandorffer Ignatius.	Em.	e. 1.	Tomsits Josephus.	Em.	e. 27.
Iby Franciscus.	Em.	e. 6.	Hafner Joannes.	Em.	e. 26.
Scherman Joannes.	Em.	e. 9.	10. Erika Franciscus.	Em.	e. 25.
Ofner Michael.	Em.	e. 8.	Pocsa Ignatius.	Em.	e. 34.
10. Vatsesch Carolus.	Em.	e. 14.	Lex Josephus.	Em.	e. 29.
Sarlay Joannes.	Em.	e. 10.	Pethő Josephus.	Em.	e. 32.
Vicner Joannes.	Em.	e. 12.	L. B. Kruchina Rudolph.	Em.	e. 37.
Jagasis Alexander.	Em.	e. 11.	15. Angyal Joannes.	Em.	e. 2.
Handl Andreas.	Em.	e. 13.	Molnár Rudolphus.	Em.	e. 30.
15. Dekovits Martinus.	Em.	e. 16.	Lustig Joannes.	Em.	e. 3.
Stephanek Joannes.	Em.	e. 21.	Kragl Joannes.	Em.	e. 1.
Tóth Ladislaus.	Em.	e. 18.	Arbes Joannes.	Em.	e. 36.
Seiler Georgius.	Em.	e. 17.	20. Deibel Franciscus.	Em.	e. 31.
Hintersteller Carolus.	Em.	e. 19.	Pék Joannes.	Em.	e. 38.
20. Tóth Paulus.	Em.	e. 15.	Horváth Georgius.	Em.	e. 35.
CLASSIS I.			Biltesz Laurentius.	Em.	e. 5.
Horváth Ludovicus.	Em.	e. 23.	23. Artner Edoardus.	Em.	e. 39.
Schmidbauer Georgius.	Em.	e. 40.	Ebner Joannes.	Em.	e. 4.
			Hahn Joannes.	Em.	e. 6.
			Pál Joannes.	Em.	e. 7.

■ Részlet a soproni Bencés Gimnázium 1826. évi értesítőjéből

anno I.” – évfolyamot, majd a további hármat is a következő években.

A „kitűnő” osztályzatnak ekkor komoly kézzelfogható haszna is volt, mivel Eszterházy Pál herceg bőkezű adományából a kitűnő előmenetelűek „prémiumot”, pénzjutalmat is kaphattak, amint az az értesítő címlapján is olvasható.

Az iskolai értesítőben két tárgy osztályzatait találjuk: Doctrina religionis (vallástan)

■ A soproni Bencés Gimnázium 1826. évi értesítőjének címlapja

HUMANITATIS ANNO II.							
EMINENTES.		E	E	CLASSIS I.		K	E
		Doctr.	Ling.			Doctr.	Ling.
		Relig.	Hung.			Relig.	Hung.
Gloser Franciscus.	Em.	e. 3.	Horváth Georgius.	Em.	e. 12.		
Benda Michael.	Em.	e. 2.	Benda Jacobus, rep.	Em.	e. 26.		
Sarlay Joannes.	Em.	e. 1.	Klemensich Mathias.	Em.	e. 25.		
Möllner Andreas.	Em.	e. 9.	Iby Franc. <i>Stip. ex. Ord.</i>	Em.	e. 20.		
5. Biritz Simon.	Em.	e. 6.	5. Tegyei Michael.	Em.	e. 13.		
Paintner Josephus.	Em.	e. 7.	Kirschner Joannes.	Em.	e. 9.		
Schmidt Franc. <i>Stip. ex. Or.</i>	Em.	e. 18.	Litáner Ludovicus.	Em.	e. 21.		
Ditz Carol. <i>Stip. ex. Ord.</i>	Em.	e. 17.	Kotzián Paulus.	Em.	e. 22.		
Vagner Michael.	Em.	e. 8.	Schumis Joannes.	Em.	e. 1.		
10. Vagner Antonius.	Em.	e. 15.	10. Fischer Josephus.	Em.	e. 5.		
Pala Joannes.	Em.	e. 4.	Rusicska Carolus.	Em.	e. 6.		
Kiss Carolus.	Em.	e. 10.	Sinkovich Franciscus.	Em.	e. 3.		
Treidler Josephus.	Em.	e. 19.	Eibel Martinus.	Em.	e. 7.		
Dauscher Carolus.	Em.	e. 14.	Darás Alexius.	I.	e. 4.		
15. Kirschner Jacobus.	Em.	e. 16.	Heissenberger Francisc.	I.	e. 8.		
Bauer Joannes.	Em.	e. 11.	Universum 42.				
Ugrinovitch Mathias.	Em.	e. 23.					
Molnár Stephanus, rep.	Em.	e. 5.					
Stach Josephus.	Em.	e. 24.					

■ Részlet a soproni Bencés Gimnázium 1832. évi értesítőjéből

és Lingua Hungarica (magyar nyelv), mert a rend célja elsősorban a papi utánpótlás és tanítók nevelése volt. A diákokat előmenetelük szerint osztályonként sorba állították. Vallástanból legtöbbször az eminens (kitűnő) jegyet érdemelték, magyar nyelvből – néhány Class I. = jeles mellett – szinte mindenki kitűnőt kapott. Szokatlanul tűnik ez a sorba állítás a magyar nyelv ismerete szerint. Jacobus Benda a Grammaticae anno I. eminentes osztályában az előkelő „e. 3.” (eminens 3) jegyet kapta, 1830-ban a Grammaticae IV. elvégzése után az 57 diák között 26. eminensként végzett.

Az értesítők közül az 1831. évi hiányzik az Országos Széchényi Könyvtár gyűjteményéből, de a következő, 1832. évi értesítőben szerepel Jakab „rep.”, tehát „ismétlő” megjegyzéssel. Beteg lehetett 1831-ben, mert jegyei nem utalnak bukás miatti ismétlésre: vallástanból eminens, magyar nyelvből az eminensek közül a 26. a 42 fős osztályban. Ezek szerint tehát 1832-ben a Humanitatis II. elvégzésével huszonegy éves korára fejezte be gimnáziumi tanulmányait.

A gimnázium eredményes elvégzése után valahol mérnöki képzésre tett szert, de hogy hol, az nem ismeretes. Választása az irányra nézve jó volt, mert a geodézia (földmérés) egyike a legősibb tudományoknak, a geodéziai ismeretek az ókortól kezdve minden műszaki képzésnek szerves részét alkották. Sajnos hiába kerestem, hogy hol tanulta a szakmát, minden ezirányú kutatásom eredménytelen maradt. Jakab neve sem a selmecbányai Akadémia

(Bergschule), sem a később József Nádor Műegyetemé lett Institutum Geometricum hallgatói között nem szerepel, de a bécsi Műszaki Egyetem névsoraiban sincs nyoma. Ismerünk már korábban, a középkorban mérnöknek készülő magyar diákot, példának említem Lossai Pétert (1498), aki azonban tanulmányait nem Magyarországon, hanem a bolognai egyetemen végezte.⁴

A térképek legfőbb felhasználója és megrendelője mindenkor a hadsereg volt. A katonai térképészeti tárgykörű kiképzés – mint maga a hadsereg is – közös volt a Habsburg Birodalomban, ami többnyire azt jelentette, hogy a fontosabb katonai intézmények csak Bécsben vagy Ausztria más területén voltak találhatóak. Savoyai Jenő herceg különösen sürgette, és III. Károly császár 1717-ben el is rendelte, hogy mielőbb állítsanak fel egy katonai műszaki akadémiát, ahol erődítési, térképezési és más efféle munkák végzésére alkalmas tiszteket képeznek ki.⁵ Ez létre is jött és a k. k. Ingenieur Akademie nevet kapta. 1735-ben állították fel az un. Chaos-féle mérnöki iskolát, amely végül több átszervezés után 1770–1851 között k. k. Ingenieur Akademie néven működött. Ezen képzések hallgatói között sem találtam Jakabot. Viszont nagy a valószínűsége, hogy ismerte és használta a cs. kir. Mérnök Akadémia tanára, Ferdinand Landerer *Gründliche Anleitung Situations-Pläne zu zeichnen* (Alapos útmutatás topográfiai térképek rajzolásához) című, 1783-ban Bécsben kiadott munkáját.

Nem zárhatjuk ki azt sem, hogy Jakab ezirányú ismereteit magánúton szerezte. Tudjuk, hogy az okleveles mérnökökön kívül voltak még olyan mérnökök is, akik főiskolát nem végeztek, hanem a gyakorlatban sajátították el a szükséges ismereteket.⁶ Dolgoztak is Sopronban ilyen személyek: a városi házasságkötési anyakönyveket vizsgálva azt találtam, hogy ott élt és működött Eszterházy herceg egy mérnök-

ke, Krausz Lipót. Az egyik bejegyzés szerint a 42 éves, „igen híres” Krausz Lipót 1803. június 5-én feleségül vette a 20 éves Fux Annát, a Normáliák professzorának leányát.⁷ Másik példa: a Szent Mihály plébánia halotti anyakönyvében azt jegyezték föl, hogy 1840. augusztus 22-én elhunyt Vauthier Lipót földmérő lengyel származású felesége, Jozefa.⁸ Elképzelhető, hogy Handler Jakab beajánlotta Benda Jakabot egy jó nevű mérnökhöz tanulónak, akitől elsajátíthatta a munkáiból megítélhető magas szintű tudást és technikát. Mindenesetre 35 éves korára (1846) elismert képességű, nem kezdő mérnök lehetett, mert ekkor már jelentős megbízásokat sikerült szereznie.

Krausz Lipót esetéből láttuk, hogy főurak szívesen alkalmaztak mérnököt állandó megbízatással. Az ilyen mérnökök fizetése nagyon

■ Ferdinand Landerer térképrajzoláshoz készített útmutatójának címlapja

4 Petri Lossai notationes et delineationes, 1498. Bp., 1984 (faksimile kiadás).

5 Irmédi-Molnár László térképész professzor élete és munkássága. Bp., 1998. 6.3 fejezet.

6 BENDEFY LÁSZLÓ: Szintezési munkálatok Magyarországon, 1820–1920. Bp., 1958. 33.

7 1803. június 5.: „Copulatus est P. D. Leopoldus Kraus Celsissimi Principis Eszterházy Geometra annorum 42 et honesta Virgo Anna Fux Professoris Normalium filia annorum 20.”

8 „[mortua est] Josepha Leopoldi Vauthier Geometrae uxor nata ex Polska oriunda”

tekintélyes volt. Például 1796-ban a keszthe-lyi Festetics-uradalomban Sebestyén Sámuel geometra fizetése egy esztendőre a következő volt:⁹ 16 akó bor, 24 köből búza, 24 köből rozs, 20 köből zab, 12 köből csutás kukorica, 2/4 köből borsó, 2/4 köből lencse, 100 font bir-kavaj, egy szalonnának való sertés, két süldő, négy fejős tehén és növendék tartása, 6 szekér széna, 12 öl tűzifa, 400 forint készpénz és kiszál-lások alkalmával napidíj. A magas fizetések ösz-szefüggésben lehettek azzal, hogy a 19. század elejéig – az igényekhez mérten – aránylag igen kevés jól képzett mérnök volt az országban. Ja-kabnak, sajnos, nem akadt bőkezű főúri párt-fogója, de szorgalmával és nagyon jó minősé-gű munkával megtalálta a boldogulását.

ket. A legpontosabb eredményt a mérőrúd szol-gáltatta, ezt már inkább építményekkel kapcso-latos méréseknél használták.

A vármegyék a földmérések iratait és a földmérések eszközeit nagy becsben tartot-ták. Erre bizonyosság Vas vármegye 1830. janu-ár 26-i közgyűlésének jegyzőkönyve, amely az elhunyt Szalai János földmérő iratainak és eszközeinek számbavételét tárgyalja: „*Kisfal-udy János főszolgabíró úr és Kovátság Zsigmond [földmérő megjelent a néhai Szalai János föld-mérő lakásán és a szemle eredményét az aláb-biakban rögzítették:] földmérőnél találtatott és a vármegyét illető földmérői eszközök és iro-mányoknak összeírását teljesítvén, az azokról szóló jegyzéket és azoknak Kovátság Zsigmond*

■ Csáktornya látképe Giuseppe Spalla császári hadmérnöknek a Muraközről 1670-ben készített térképén¹⁰

A főúri megrendelőknek köszönhetően, akik áldoztak arra, hogy birtokhatáraik vitás ügyeinek lezárása vagy bonyolult örökösödési viták rendezése kapcsán földmérők szaktudá-sát vegyék igénybe, a mérnökök működésének megjelenése sokszor már a mindennapok része lett. Csáktornya látképén egy korabeli mérnö-köt, azaz rudasmestert örökített meg a rajzoló. A mérnököt éppen egy derékszögkitűző mű-szer, „földmérő kereszt” szabályos beállítá-sa foglalja el. Eközben segédei közül három kitűzőlécet tart a kezében, egy pedig mérő-kötéssel méri a távolságot a kitűzött irányban. A mérőkötélet egy kézi csörlőről engedik le-tekeredni, míg a zsinag vége a mérőasztal alatt központosan a földbe szúrt szegre van erősítve. A mérőkötél mellett alkalmaztak mérőláncot, lépésmérést, nagyobb távok mérésére mérőkere-

*földmérő kezeihez történt által adattatásokat megismerő levelét, a vármegyébe beadását, mely megismerő levél a megye levelestárházá-ba betétni elhatározottván, egyetemben ezen tudósítás a gazdálkodó választmánnyal is oly utasítással közölni fog, hogy az előbbeni jegy-zőkönyveknek és irományoknak felütésével azt: vajon a Megye által minő földmérői eszközök szerezettek kitanulni, és a foganatról a vármeg-yét tudósítani igyekezzen”.*¹¹

Benda Jakab mérnök

Benda Jakab 1832-ben fejezte be gimnázi-umi tanulmányait és a következő tizennégy esztendőben eredményesen fölkészült a föld-mérő munkák elvégzésére. Első ismert mun-kaadójanak, a szombathelyi városi tanácsnak

9 BENDEFY LÁSZLÓ: *Szombathelyi Benedek rudasmester*. Bp., 1959. 47.

10 L. a Hungaricana Közgyűjteményi Portálon (<https://maps.hungaricana.hu/hu/OSZKTerkeptar/254/>).

11 Magyar Nemzeti Levéltár Vas Megyei Levéltára (= MNL VaML), IV.1.a. Vas Vármegye Nemesi Közgyűlésének iratai, Köz- és kisgyűlési jegyzőkönyvek (IV.1.a.), 1830. 01. 26. 101. A forrásszövegeket a mai helyesírási és központosítási szabályok szerint, de a sajátos szóhasználat megtartásával idézem, a fr (forint), kr (krajcár) és p (pengő) rövidítéseket jelölés nélkül feloldottam.

ugyanezen idő alatt készült jegyzőkönyveiben lépésenként nyomon követhető lenne a tevékenysége az első munkájától kezdve, de az 1846-ot megelőző időszakban nem szerepel neve a jegyzőkönyvekben. Így biztosak lehetünk benne, hogy ezalatt a szombathelyi tanácsnak nem dolgozott, sőt ebben az időben talán nem is élt Szombathelyen.

Először 1846-ban találkozunk Jakabbal a szombathelyi szőlőhegyek között, ahol talán akadtak határviták vagy bizonytalan méretű telkek, mindenesetre a városi tanács jónak látta, hogy egy pontos térképen rögzítse a helyzetet. Hogy hogyan esett a választás az addig ismeretlen fiatal mérnökre, nem tudjuk, mindenesetre ezen a terepen készült Jakab első ismert munkája, a *Szombathelyi szőlőhegyek térképe*.¹² Már ez a kis térkép is tanúsítja gondos munkáját. Számos részlet – mint az *Oladi határ, Rigó hegy, Ördög gáttya* – van gondosan, név szerint följegyezve, lehetővé téve történetírók számára azóta eltűnt tereptárgyak egykori nevének és valamikori helyének megállapítását.¹³ Ennek a kis térképnek a mérete 54x93,5 cm. Jakab a terület fölmérését föltehetően még 1845-ben végezte el, a munka szüretig is eltarthatott és – gondolom – jó hangulatban fejeződött be. A térképet 1846. április 19-én hitelesítették.

Úgy tűnik, a jól sikerült térkép is ösztönözte a tanácsurakat, hogy egy nagyobb lélegzetű munkába belevájanak. Ketten, Hegedűs Sándor t. bíró és Simon Antal beltanácsos különösen pártolta a nagyméretű vállalkozást. Hosszas tanácskozás után ők ketten még anyagi biztosítékot is vállaltak, csak hogy a jelentős méretű térkép elkészítésének nagy feladatát a tanácsurak jóváhagyják. Végre kijelölték a napot a munka meghirdetésére:

„A határ felméréstésére nézve folyó évi március 4-én tartott közgyűlés 971. számú végzésében

*rendelt s hírlapok útján mái napra kihirdetett csőd nyilvánosan megtartatván, a mérési munka a f. évi május 11-én tartott tanácsülésben megállapított feltételek alatt Benda Jakab mérnök úrra mint legjutányosabb díj melletti vállalkozóra, miután Hegedűs Sándor t. bíró és Simon Antal beltanácsos urak, a munka sikere, úgyszintén a balsikerből vagy halasztásból a községe eredő kár iránt kezességet 1000 pengő forint erejéig egyetemesen magokra vállalták, 1200 négyszögöllel számított minden holdtól fizetendő 11 forint pengő mérési díj kikötésével átruháztatott. Melynek következtében az illető szerződvénynek a fentebbi feltételek melletti elkészítése a jegyzői hivatalnak kötelességül tétetik.*¹⁴ Úgy tűnik, Hegedűs Sándor bíró és Simon Antal tanácsos tudott valamit, különben nem kockáztatott volna 1000 pengő forintot!

Jakab tehát 1846. március 4-én elnyerte a „Szombathely város határainak összes felmérése” tárgyú munkát, május 16-án a következő tanácsülés már el is rendelte, hogy a jegyzői hivatal készítse el a munkára vonatkozó „szerződvényt”. Jakabnak most már gondoskodnia kellett megfelelő méretű papírról – hiszen a térkép tárgya bizonyára 100 cm-nél nagyobb papírt igényelt –, kiválasztva a megfelelő munkatársakat, akiknek a szükséges gondossággal, de azért anyagilag elég szerényen honorálva kellett segédkezniük a fölvételek elkészítésében. Ekkor már a városban jól ismert személy lehetett, ha ketten a városatyák közül kezességet vállaltak érte. A munkát „*mint legjutányosabb díj mellett vállalkozó*” nyerte el – fiatal emberként bizonyára reménybeli következő megbízások érdekében tett szerény ajánlatot. Az előző, közmegelegedésre elvégzett munka után fölválhatta Szombathely város felmérését. Ez a munka huzamos ideig tartónak látszott. Jakab megszervezte a brigádját és megkezdte a munkát¹⁵.

12 Savaria Múzeum, Szombathely.

13 DERDÁK FERENC – KISS GÁBOR: *Térképi adatok Vas megye történeti földrajzához. Szombathely és környéke, 1762–1862.* Szombathely, 2008.

14 MNL VaML, IV.1.a. 1830. 03. 04. 971. Végzés: Benda Jakab elnyerte a határ felméréstésére vonatkozó munkát. „Csőd: valaminek az elnyeréseért való pályázás; csődöt hirdetni.” BALLAGI MÓR: *A magyar nyelv teljes szótára.* Pest, 1873.

15 MNL VaML, V.102.a. Mezővárosok, rendezett tanácsú városok, községek, Szombathely város tanácsának iratai, Tanácsülési jegyzőkönyvek (=V.102.a.) 1846. május 10. No. 101.

Jakabnak jól jött, hogy a nagy munkától függetlenül akadtak közben gyorsan elvégzendő feladatok is. Ugyanezekben a napokban olvassuk a városi jegyzőkönyvekben a tanácsülés következő határozatát: „Benda Jakab mérnök úrnak folyamodására a városnál teljesítendő felmérésekért 100 ezüst forint előlegesen kifizetett s a házi pénztár kiadási rovatába utalványoztatni rendelt.”¹⁶ Ez a rendelkezés láthatólag valamilyen kisebb, hirtelen jött munkákra vonatkozik, amelyeket a fél éve már folyó felmérési munkától függetlenül kívánt a tanács elvégeztetni. Ez fontos lehetett, mert nyomatékul száz ezüst forint előleget is hozzárendeltek.

Ezt a munkát éppen bevégezte, mikor 1847-ben Jakab újabb feladatot kapott a városi tanácstól. 1847-ben „Szombathely szabadalmazott mezőváros határának” térképét rendelték meg tőle.¹⁷ Ezt egy jókora, 116×232 cm méretű térképlapon készítette el. A munkát Polányi János főszolgabíró, Gergye István esküdt és Hódossy József, a vármegye hites mérnöke 1847. május 3-án és 1848. június 8-án hitelesítette. A térképről Géfin Gyula is megemlékezett a Vasi Szemle 1937 októberében megjelent cikkében: „Ez a térkép pontosan értesít arról, hogy 1848-

ban kik voltak városunkban háztulajdonosok, hol feküdt és mekkora volt a házuk, belső telkük stb. Ezt a térképet a városi mérnöki hivatal őrzi.”¹⁸ Azóta a térkép sajnos elveszett, csak vázlatos másolata maradt fenn.¹⁹

Benda Jakab ekkor már meggyőződhetett arról, hogy szaktudása és munkájának többszöri elismertsége biztosítja számára a megfelelő polgári megélhetést, és gondolhat a növelésre. Megszerezte a város északi oldalán, a „Tizenhárom város” városrészben a 350. sz., a térre néző tágas sarokházat, hogy kényelmesen berendezkedhessen. (A lakás helyét József fia, majd később a maga halotti anyakönyvének szövegéből ismerjük.) A házasság gondolata egyre inkább ösztönözte annak megvalósítására.

Már jóval elmúlt harmincéves, amikor megismerkedett az ugyancsak betelepült hátterű Popek (Poppek, Popeck) családdal.²⁰ Az apa, Popek Ignác a ritka fésűkészítő ipart űzte, „fűsű mester” volt. Ez abban az időben jó foglalkozásnak számított, a városi dámák igyekeztek szépen fésűlt hajjukkal megjelenésüket minél előkelőbbé, vonzóbbá tenni. Mikor 1843-ban az apa meghalt, az ipart 33 éves József fia folytatta. A megözvegyült Popekné Tribolt Rozália lányával,

a 24 éves Elisabethtel élt a műhely melletti lakásban. Elisabeth beleszeretett a jóképű „mérnök úrba” és igent mondott, amikor ő 1847 telén megkérte a kezét. Az esküvőt 1848. február 16-án tartották a székesegyházban, a tanúkról – J. Hegedűs Sándor és Hübner János – nem tudunk közelebbit. Ekkor még élhetett Jakab özvegy édesanyja, aki 62 éves lehetett. Ha élt még, mindenképpen át kellett jöjjön

■ Részlet Szombathely város 1857. évi birtokvázlatából (MNL, VaML, XV.1.c.A. K-259)

16 MNL VaML, V.102.a. 1848. május 10. No. 1218.

17 MNL VaML, V.102.a. 1846. május 10. No. 101.

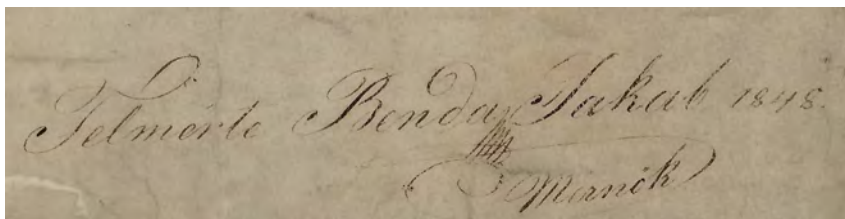
18 GÉFIN GYULA: Szombathely régi látképei. II. *Vasi Szemle*, 4. (1937) 5–6:281–294.

19 KISS GÁBOR: Benda Jakab 1847-ben készített, megsemmisült szombathelyi térképének rekonstrukciója. Előadások Vas megye történetéről, VI. Szerk.: MAYER LÁSZLÓ – TILCSIK GYÖRGY. Szombathely, 2015. 55–62.

20 A Popek név több különböző formában jelenik meg a forrásokban, a szöveg egységéért végig a Popek formát használom.

Sopronból az eseményre – hacsak ekkorra már nem költözött Jakab után Szombathelyre. A 62 éves Tribolt Rozália még örvendhetett, hogy lánya révbe ért. Különös, hogy a menyasszony, Popek Erzsébet miért nem a nála kilenc évvel idősebb bátyját, Józsefet kérte föl tanúnak, aki akkor már kilenc éve házas volt a kőszegi Gittinger Genovéval.

Jakab új házasként sem feledkezett meg a kötelezettségeiről. Embereivel szorgalmasan dolgoztak, egy évre a szerződés megkötésétől már a feladat felét is meghaladták, amikor Jakab elérkezettnek látta az időt, hogy némi pénzt lásson. Ezért 1848. május 8-án a bíróhoz fordult kérésével, amelyről a tanács a következők szerint határozott: „Rend szerinti bíró úr hivatalosan jelentvén, miképp Benda Jakab mérnök az általa már felmért és authenticált 3065 8/32 holdból álló földekért járó fizetésének 2/3-át kéri, ezen járandóság, mely számvevő úr számítása szerint 374 forint 43 krajcár pengőt tészén, a házi pénztárból kifizettetni rendeltetik.”²¹

■ Benda Jakab saját kezű névírása a Szőlő hegyen kívüli szántó földek és erdők térképe című munkáján, 1848 (MNL VaML, XV. 1. a. A Vas Megyei Levéltár térképeinek gyűjteménye. Törzsgyűjtemény, T 176.)

A munkások zúgolódtak és egyre több bért követeltek, ennek ellenére a munka szépen haladt. Benda Jakab azzal együtt, hogy az 1848. június 10-i közgyűlésen bejelentette a munka befejezését, egyúttal a tanácsurak tudtára adta, hogy milyen anyagi nehézségekkel kell neki megküzdenie. Jakab igaza tudatában határozottan állt ki követelése mellett. „Benda Jakab mérnök úr 2 évvel ezelőtt Szombathely város földmérését felvállaltatván, az élelmiszerek s a nap-számosok munkabérének közbejött s előre nem láthatott felszökkenése miatt a szerződésben

meghatározott összegben felül kárpótlás fejében javítást kér” – áll a tanácsi jegyzőkönyvben. „Annak megvizsgálására, ha valjon a felmérés a szerződés értelmében történt-e? s a kért kárpótlás iránti véleményadásra Tásch Boldizsár főjegyző és Horváth Mihály k. főügyész urak biztatnak meg: hivatalos jelentésük bevéartván.”²²

Jelentős összegről lévén szó, a megbízottak nem halogatták a kérés jogosságának megvizsgálását, már a június 29-i tanácsülésen előadták, hogy egyrészt a munka kifogástalanul készült el, másrészt az alacsony fizetések miatt indokoltnak tartják a kártalanítást:

„Tásler József és kiküldött társai Benda Jakab mérnök úrral kötött szerződés nyomán ennek a városi egész határ felméréséről készített térképei és telekkönyveinek megvizsgálását teljesítvén, azt mindenben tökéletesnek és hiány nélkülinek nyilváníták, s egyúttal mérnök úrnak járandóságát is kiszámítva, miután 674 forint 43 krajcár pengőben munkálódó mérnök úr fáradságáért már eleve kivett, a még hátra lévő 311 forint

11 krajcár pengőben mint szerződésileg megállapított munkadíjat is részére kiadatni javallják.

Ugyanezen alkalommal a vállalkozó mérnök úr által folyó 1848. június 10-én beadott folyamódását megvizsgálván, erre nézve a kiküldöttség által

tett számítás nyomán 199 pengő forintnak jutalomképpen kiadhatását véleményezék.

Mely fentebbi előadások nyomán mérnök úr részére a szerződésileg kötelezett s még ki nem fizetett 311 forint 11 krajcár pengő kifizetése a házi pénztár kiadásai közé utalványoztatni rendeltetik; s egyszersmint méltányolva a közgyűlés mérnök úrnak ügyes és szorgalmas eljárását a kiküldöttség által jutalmul kiadatni javallt 199 forint pengő öszletnek kifizetését azon esetre, ha az illető birtokosok ebben ellenkezni nem fognak, birtokosoktól birtokarányos kivetés út-

21 MNL VaML, V.102.a. 1847. május 8. No. 67.

22 MNL VaML, V.102.a. 1848. június 10. No. 18.

*ján mérnök úr részére beszedetni s kifizettetni elhatározzák.*²³

A tanács ügyesen oldotta meg a dolgot, nagylelkűen jóváhagyta a javaslattevők által javasolt jutalom kifizetését azzal, hogy azt nem a tanács pénztárából kell kifizetni, hanem külön be kell gyűjteni a birtokosoktól birtokuk arányában. A Benda Jakab részére a vizsgálatot végzők által javallt kártérítés ügyében külön intézkedtek: *„Szombathely város határainak összes felméréseért járandó és kifizetett költségek, úgy Benda Jakab mérnök részére a külső telkektől holdankint 1 krajcár pengő a belső telkeknél kétszeres mellesleg kártérítés fejében megajánlott öszvegnék, úgy a költségeknek birtokaránylag leendő kivetésére Turkovics János tiszteletbeli beltanácsos, Zanelli Ferenc számvevő, Süllei Máté és Mittermayer Alajos képviselők és a jegyzői hivatal megbízatván, errőli jelentésük bevértatik.*²⁴

Jakab a kiegészítést meg is kapta, a *„jutalmul kiadatni javallt 199 forint pengő összlettel*” együtt. Nem csoda, hogy Jakab a jelentős méretű, két év alatt kitűnő minőségben elvégzett munkájáról bizonyítványt kért: *„Benda Jakab mérnök úr kérésére e városi határ felmérése körüli eljárásáról bizonyítványnak hiteles alakbani kiadhatása megengedhetvén tanácsilag megrendeltetik.”*²⁵ Erre bizonyára azért volt szüksége, hogy más megbízóktól is szerezhessen megbízásokat. Sajnos sem a térkép, sem a bizonyítvány nincs meg.

Géfin Gyula a korábban említett cikkében Jakabnak még két további térképéről tesz említést: *„Szombathely belső telkeihez osztott erdők térképe”*, hitelesítők ugyanazok a személyek, 1848. június 9-én, valamint *„Szőlőhegyen kívüli szántóföldek és erdők térképe”*, felmérte Benda Jakab, nincs hitelesítve.

Benda Jakab házasságából három gyermek született Szombathelyen, Zsigmond (1848. 07.21. – 1848. 08. 02.), Károly József (1849. 06.

17. – 1888. 06. 26. Németújvár) és József (1851. 05. 14. – 1853. 01. 17.). Zsigmond 14 napos korában meghalt, Józsefet pedig még kétéves kora előtt egy ritka betegség, száraz gégegörcs (*Laryngismus aridulus*) vitte el. Egyedül Károly érte meg a felnőtt kort.

Arról nincs adatunk, hogy Jakab, miközben a tőle megszokott szorgalommal folytatta munkáját, valami módon részt vett volna a szabadságharcban. A városi jegyzőkönyvekből és fönmaradt térképei hitelesítési dátumai-ból látszik, hogy a hadi események idején is, 1848 és 1850 között folyamatosan dolgozott felméréseken, ráadásul gyermekei is ezekben az években születtek.

Úgy tűnik, a háborús idők lecsitultával, annak ellenére, hogy a legnagyobb harcok idején a város nem sajnálta a pénzt a határainak és a kertjeinek rendezésére, a korai 50-es években már csak kisebb munkákra akadt megbízás. Az 1850. október 14-i tanácsülés jegyzőkönyve szerint az előző évben Jakabnak a Szombathely és a szomszédos Szöllős község által közösen használt legelő területét kellett elosztania: *„T. Benda Jakab mérnök úrnak a város és szöllősi községek közti közös legelő kihalása elkülönzése és a térkép elkészítéséért tett fáradsága jutalmául megajánlott napidíj fejében a házi pénztárból 5, azaz öt forint pengőben kifizettetni rendeltetvén, ez összeg ugyanott kiadásba utalványoztatik.”*²⁶

Ugyanekkor a városi kertek felmérését is végezte. Ebben a munkában Würth János képviselő volt segítőtársa: *„Würth János képviselő úrnak a városi kertek felmérésénél Benda Jakab mérnök úr mellett hét napi fáradozásért a házi pénztárból 8 forint 45 krajcár v[áltó] kifizettetni, s ugyanott a kiadások rovatába soroztatni rendeltetik.”*²⁷

Egy általunk eddig nem ismert megbízást Hollán Ernővel közösen végeztek vagy szándékoztak elvégezni. Erre bizonyíték a tanácsi jegyzőkönyvek rövid följegyzése: *„Hollán Ernő*

23 MNL VaML, V.102.a. 1848. június 28. No. 39.

24 MNL VaML, V.102.a. 1848. június 13. No. 51.

25 MNL VaML, V.102.a. 1848. szeptember 29. No. 339.

26 MNL VaML, V.142.a. Szombathely város községtanácsának iratai, jegyzőkönyvek (= V.142.a.) 1850. október 14. No. 591 1/2.

27 MNL VaML, V. 142.a. 1851. február 15. No. 884.

■ Jakabháza határtérképe, 1850 (MNL VaML, U 260.)

és Benda Jakab mérnök urak folyamodására a városi Catastrális földkönyv és mérnöki hitelesített telekkönyvek eredetbeni kiadása iránt a becslő bizottmány véleménye bevaratik.”²⁸

A Szombathely várostól megcsappant mennyiségben érkező megbízások ösztönözték Jakabot, hogy a „városi határ felmérése körüli eljárásáról bizonyítványnak” hasznát vegye és felajánlotta szolgálatait néhány községnek a megyében. Elsőként a salköveskúti tanácstól kapott megrendelést a tagosított határok föltérképezésére. Ezt a munkát 1850-ben végezte el. A példa eredményes volt, Jakabháza és Pecöl tanácsától is kapott megbízásokat.

1849-hez közeledve Jakab elkapta az ijesztő tuberkulózist. Következő munkája fényt vet a közte és rendszeres megbízója, a városi tanács között kialakult különleges viszonyra. Legyenügyt állapota ellenére zokszó nélkül vállalta a soron következő megbízásokat, szüksége volt a pénzre. A tanács szívesen segített neki megbízásokkal, de azért kezdett aggódni, hogy Jakab

lesz-e még olyan állapotban, hogy a munkát befejezze. Lássuk utolsó munkáit.

„Benda Jakab mérnök úrnak Szombathely város határa térképeinek lemásolásáért ajánlott 120 pengő forintból hátralévő 60 pengő forint oly formán neki kiadatni rendeltetik: hogy miután a nagyobb térképet már teljesen bevégezte, s beadta, addig is, még az erdők felméréséről a kisebb térkép lemásolva leend, 40 pengő forint ezennel kiadatni rendeltetik. A 20 pengő forint pedig a kisebb térkép beadásakor fog külön utalványoztatni.”²⁹

„Benda Jakab mérnök úrnak a városi határbeli térképek elkészítéséért még hátralévő 20 forint azaz húsz forint pengőben a házi pénztárból kifizettetni rendeltetvén, ugyanennek kiadásai közé utalványoztatik.”³⁰

Utolsó vidéki megrendelője a pecöli tanács volt. A „Pecöli határ térképét” még elkészítette, de a térkép hitelesítése az ő életében már nem történt meg.³¹ A pecöli határ fölvételezését és a térkép megrajzolását talán már betegen fejezte

28 MNL VaML, V. 142. a. 1853. január 8. No. 5.

29 MNL VaML, V.142.a. 1854. január 28. No. 282.

30 MNL VaML, V.142.a. 1854. február 20. No. 84.

31 Elérhető a Hungaricana Közgyűjteményi Portálon (<https://maps.hungaricana.hu/hu/MegyeiTerkep/5627/>).

be, mivel a térkép ellenőrző hitelesítésének kelte 1855, ő pedig már az előző évben meghalt.

Mikor 1853–54-ben Jakabot Szombathely város határa térképeinek lemásolásával bízták meg, ennek az utolsó munkának a végzése közben már súlyos beteg lehetett. A munkát még elvégezte, de 1854. június 7-én, 42 évesen, hatévi házasság után a tuberkulózis megállította szorgos munkálkodását. Özvegye és hatéves Károly fia kísérte utolsó útjára. A város Szent Márton temetőjében temették el, özvegye egy szép vaskeresztet állíttatott a sírjára.

A megözvegyült Popek Erzsébet három év elteltével, 1857. május 21-én, akkor 31 évesen férjhez ment az ugyancsak özvegy, 52 éves Bertalanffy Imre nyomdászhoz, akinek első felesége Pettkó Anna volt. Imre az első feleségétől született négy fiút hozta a házasságba: Gyulát (18 éves), Imrét (15), Józsefet (11) és Viktort (7). A kilencéves Benda Károlynak új apja saját fiaival teljesen egyenlő neveltetést biztosított, a fiú jogászi képzést kapott.

Az új házasságból négy közös leánygyermek is született: Emerencia (1859), Carolina (1861), Adalberta (1863) és Eugénia (1866). Popek Erzsébet a 9 gyermeket nagy gondossággal nevelte fel.

Bertalanffy Imre 28 évet élt Popek Erzsébettel, 1884. július 26-án, 81 éves korában véglegesen halt meg. Felesége nagy pompával temettette el a szombathelyi Szent Márton temetőben.

Bár látható, hogy Popek Erzsébet második házassága is sikeres volt, mindig szeretettel gondolt első férjére és Károly fiában is folyamatosan ébren tartotta apja emlékét, ami abból is látszik, hogy Jakab sírkeresztjét egy idő után átvitette a Bertalanffy parcellába. A temetőt a város 1973-ban lezáratta. A sírkereszt azóta eltűnt a sírról.

Benda Jakab által készített ismert térképek

Szombathelyi Szőlő Hegyek térképe (1846). Savaria Múzeum, Szombathely.³²

Szombathely város határainak összes felmérése (1846–48). Elveszett.

Szombathely szabadalmazott mezőváros határának térképe (1847). Elveszett.

Az előbbinek vázlatos másolata. MNL, VaML, A Vas Megyei Levéltár térképeinek gyűjteménye. Törzsgyűjtemény (XV. 1. a.) T 780.

Szombathely belső telkeihez osztott erdők térképe (1848). Elveszett.

Szőlő hegyen kívüli szántó földek és erdők térképe (1848). MNL VaML, A Vas Megyei Levéltár térképeinek gyűjteménye. Törzsgyűjtemény (XV. 1. a.) T 176.³³

„A város és Szöllősi községek közti közös legelő kihalása elkülönzése, és a térkép elkészítése” (1850). Elveszett.

A városi kertek felmérése (1850). Elveszett.

Köveskút és Kisasszonyfai tagosított határok térképe (1850).³⁴ MNL VaML, A Vas Megyei Levéltár térképeinek gyűjteménye. Urbéri (XV.1.b.) U 341³⁵

Jakabházi határ térképe (1850). MNL VaML, A Vas Megyei Levéltár térképeinek gyűjteménye. Urbéri (XV.1.b.) U 260.³⁶

Jakabháza tagosított térképe (1851). MNL VaML, A Vas Megyei Levéltár térképeinek gyűjteménye. Urbéri (XV.1.b.) U 261.³⁷

„Szombathely város határa térképeinek lemásolása” [Egy nagy és egy kis térkép] (1854). Elveszett.

Pecöli határ térképe (1855). MNL VaML, A Vas Megyei Levéltár térképeinek gyűjteménye. Urbéri (XV.1.b.) U 513.³⁸

32 A térképeken szereplő évszámok nem a térkép elkészültének, hanem a hitelesítésének dátumai.

33 <https://maps.hungaricana.hu/hu/MegyeiTerkepek/4693/>

34 Vasasszonyfa 1937-ben Nagyasszonyfa és Kisasszonyfalva egyesítésével jött létre. GYALAY MIHÁLY: *A magyar igazgatástörténeti helységnév lexikon* (elérhető az Arcanum Kézírónyvtárban, <https://www.arcanum.com/hu/online-kiadvanyok>)

35 <https://maps.hungaricana.hu/hu/MegyeiTerkepek/5460/>

36 <https://maps.hungaricana.hu/hu/MegyeiTerkepek/5379/>

38 <https://maps.hungaricana.hu/hu/MegyeiTerkepek/5627/>